

УДК 94(477.82) «1919/1921»:321.1

Гладишук С. О.аспірант Східноєвропейського
Національного університету імені Лесі
Українки

Спроба нормалізації польсько-українських відносин в Західній Волині у 1919–1921 рр. в контексті становлення тимчасової адміністрації

Стаття присвячена проблемі нормалізації польсько-українських відносин в Західній Волині у 1919–1921 роках в контексті становлення тимчасової адміністрації. На тлі утвердження польського управлінського апарату в регіоні розпочали свою діяльність суспільно-політичні організації Другої Речі Посполитої. Частина новоутворених товариств намагалася співпрацювати із представниками усіх національних меншин, в першу чергу з українцями, на традиційних засадах «рівні з рівними, вільні з вільними». Практичну реалізацію поставленої мети здійснювало товариство «Кресова сторожа». Однак недбала політика адміністрації стосовно непольського населення нівелювала першочергові успіхи означеної організації.

Ключові слова: польсько-українські відносини, Західна Волинь, адміністрація, товариство «Кресова сторожа».

По завершенні Великої війни на політичній мапі Європи постали нові державні утворення. На уламках трьох імперій з'явилася Друга Річ Посполита, котра намагалася об'єднати у своїх кордонах колись втрачені так звані «східні креси». Подібні плани наштовхувалися на спротив українців, білорусів, та литовців котрі виношували ідеї власних державних проєктів. Спірні території ставали ареною військового та дипломатичного протистояння. Не виключенням був і регіон Волині, західна частина котрого протягом 1919–1921 рр. була включена до складу Польщі. Розгляд польсько-українських відносин в означений хронологічний відтинок є своєрідним відправним пунктом досліджен-

ня політики польської адміністрації стосовно національних меншин регіону, в першу чергу українців.

Польсько-українські відносини в Західній Волині у міжвоєнний період були і залишаються предметом вивчення значного грона переважно українських і польських науковців. Однак серед наявних досліджень бракує розвідок про початковий етап входження регіону до складу Другої Речі Посполитої. Саме тоді на досліджуваних теренах відбувався процес становлення польської адміністрації та суспільно-політичних і культурно-освітніх організацій, котрі провадили активну дискусію стосовно майбутнього облаштування краю. Дотичну проблематику частково розвивають у своїх працях переважно польські науковці. А. М. Геровська-Каллаур досліджує процес функціонування тимчасової польської адміністрації на білоруських та литовських землях протягом 1919–1920 рр., частково охоплюючи терени Західної Волині [9,10]. Н. Желінська розглядає діяльність товариства «Кресова сторожа» на східних рубежах Польщі [14].

Метою статті є спроба проаналізувати можливі варіанти польсько-української співпраці на теренах Західної Волині в 1919–1921 рр. у контексті становлення управлінського апарату Другої Речі Посполитої.

По закінченні Першої світової війни розгорнулася активна дискусія стосовно майбутньої приналежності Західної України, землі котрої в минулому столітті були складовими частинами Російської та Австро-Угорської імперій. 1 листопада 1918 р. розпочалася польсько-українська війна за територію Східної Галичини, котра на рубежі 1918–1919 рр. охопила і Західну Волинь¹. Від цього часу беруть початок зіткнення польських військових підрозділів із частинами Української Народної Республіки. 14 травня 1919 р., після кількох місяців конфронтації, розпочався активний наступ формувань Другої Речі Посполитої на терени регіону. 16 травня цього ж року військові частини генералів Д. Одри і О. Карницького зайняли Луцьк [12, с. 63]. До кінця вересня 1919 р. польські формування майже повністю контролювали терени регіону. В Західній Волині розпочався процес становлення тимчасової адміністрації Другої Речі Посполитої та суспільно-політичних і культурно-освітніх організацій.

1 Під Західною Волинню у статті варто розуміти східну частину колишньої Волинської губернії із Луцьким, Володимирським, Ковельським, Рівненським, Дубенським, а також частиною Кременецького і Острозького повітів, що після Ризького мирного договору 1921 р. увійшли до Другої Речі Посполитої під назвою Волинське воеводство.

7 червня 1919 р., згідно із розпорядженням генерального комісара східних земель, було утворене Управління повітів Волині котре підпорядковувалося Цивільному управлінню східних земель – тимчасовій адміністрації Другої Речі Посполитої на східних теренах [5]. Першочергово до Управління повітів Волині увійшов Ковельський, Володимирський та Луцький повіти колишньої Волинської губернії. 9 вересня 1919 р. на місці Управління повітів Волині було утворено Волинський адміністративний округ, що охопив території наступних повітів: Володимирського, Ковельського, Луцького, Дубнівського, Рівненського, Кременецького, Острозького та Заславського [6, с. 161]. На чолі означеної територіальної одиниці перебував начальник округу. 17 січня 1920 р. Волинський адміністративний округ був виключений із компетенції Цивільного управління східних земель і став частиною Комісаріату земель Волині і Подільського фронту [11, с. 51-52]. Головним комісаром земель Волині і Подільського фронту обрали А. Мінкевіча, а начальником Волинського адміністративного округу – С. Равіча-Смольського [7, с. 1-6]. Подібна адміністративна структура існувала до літа 1920 р. В липні і серпні того ж року більшовицькі підрозділи зайняли терени Західної Волині, тим самим ліквідувавши польський адміністративний апарат. Однак у вересні 1920 р. військові підрозділи Другої Речі Посполитої знову зайняли терени регіону утворивши Управління прифронтових і етапових теренів [8, с. 1]. Подана вище адміністративна ротація була вимушеним і тимчасовим явищем. Вже у наступному місяці Комісаріат земель Волині та Подільського фронту відновив свою діяльність й був ліквідований тільки у лютому 1921 р. у переддень утворення нового і на тривалий час сталого адміністративного організму під назвою Волинське воєводство.

Варто зазначити, що адміністративний апарат на теренах регіону формувався із представників місцевих польських землевласницьких еліт, котрі юридично підпорядковувалися генеральному комісару Цивільного управління східних земель і Начальнику Держави – Ю. Пілсудському. На практиці ситуація була іншою. Патріархальна місцева еліта намагалася зберегти за собою керівництво як політичним так і господарським життям, всіляко нівелюючи спроби порозуміння між представниками національних меншин регіону. Нехтуючи наказами вищого керівництва місцева адміністрація фактично стояла

на позиціях польської правиці із її проектом національної асиміляції непольського населення.

Подібні тенденції зустріли рішучий опір серед представників польської лівиці, котра намагалася налагодити контакти з українцями. В Західній Волині у досліджуваній хронологічній відтинку прихильники означеного вектору групувалися навколо товариства «Кресова сторожа». Ця суспільно-політична організація була заснована ще у 1918 р. Її волинську філію очолив Г. Орловський. Стосовно Західної Волині товариство «Кресова сторожа» відстоювала наступні цілі: «Варто уникати на теренах Волині широкої підтримки проблеми утворення незалежної Української держави, однак у розмовах із місцевою українською інтелігенцією варто демонструвати підтримку українській справі. Стосовно незалежної України необхідно підкреслювати розмежування Волинської і Галицької Русі від Русі Київської. Столицею майбутньої української держави повинен стати Київ» [1]. Варто відзначити, що товариство «Кресова сторожа» частково підтримувало ідею незалежної України однак територіальна приналежність Західної Волині і Східної Галичини до Польщі не підлягала дискусії.

Наприкінці 1919 р. товариство «Кресова сторожа» розпочало організовувати місцевий соціум. В окремих повітах Західної Волині були утворені Народні Ради, завданням котрих було групування представників усіх національностей Західної Волині навколо вирішення проблеми подальшого майбутнього регіону. До кінця 1919 р. Народні Ради були утворені в Ковельському, Рівненському, Луцькому повітах а також у Сарнах. 8 грудня 1919 р. була утворена Народна Рада Західної Волині [13, с. 2]. Своє завдання новоутворена організація вбачала у «репрезентації інтересів українців, поляків, чехів, німців та євреїв перед адміністрацією» [13, с. 3]. Варто відзначити, що частина місцевого українського соціуму брала участь в організації Народних Рад, намагаючись відстоювати інтереси чисельної української національної меншини котра на теренах Західної Волині перебувала в абсолютній більшості. Підтвердженням цьому були з'їзди Луцької і Сарненської Народних Рад наприкінці вересня – початку жовтня 1919 р.: «в обох з'їздах активну участь брали українські представники, котрі в такий спосіб намагалися нав'язати контакт із поляками і діяльністю товариства. В Сарненському з'їзді взяло участь 60 українців, 6 стали членами

Народної Ради. Луцький з'їзд відвідало 75 українців, 9 із них увійшли до керівного складу організації» [2, арк. 33].

Впродовж 1920 р. частина української спільноти продовжувала співпрацювати із товариством «Кресова сторожа» та Народними Радами, покладаючи на означені організації значні надії. Договір С. Петлюри і Ю. Пілсудського розставив акценти у проблемі територіальної приналежності Західної Волині, тим самим поклавши край польсько-українським дискусіям стосовно означеного регіону. Зайняття більшовиками Західної Волині впродовж липня-серпня 1920 р. призвело до тимчасової ліквідації польської адміністрації на теренах регіону.

Друга половина 1920 р. характеризувалася поступовим відновленням управлінського апарату Другої Речі Посполитої в регіоні та спробою польсько-українського порозуміння між представниками польських суспільно-політичних організацій та українською інтелігенцією Західної Волині. Найактивнішою у цьому плані була Ковельська група до котрої умовно входили: М. Луцкевич, С. Підгірський, М. Косач. Інформацію про настрої означених осіб подає один із рапортів товариства «Кресова сторожа» за листопад 1920 р.: «Це щирі українці-незалежники, котрі однак розуміють реальний стан справ і діють відповідно до ситуації. Надії на утворення незалежної України не залишилося, а питання про приєднання Західної Волині до Польщі є практично dokonаним фактом. Добре орієнтуючись в ситуації вони шукають порозуміння з поляками, прагнучи створити для себе умови спокійної праці в освіті, господарському житті і адміністрації» [3, арк. 29].

За підтримки вище названих осіб 12–13 грудня 1920 р. у Луцьку був організований з'їзд громадських активістів Волині усіх національностей. Метою зібрання було налагодження співпраці між соціумом і польським управлінським апаратом: «Польські громадські діячі підтвердили слушність прав українців стосовно вільного національного і культурного розвитку в Другій Речі Посполитій. Українці, натомість, підтвердили своє лояльне ставлення до Польської держави, визнаючи себе за її громадян і зобов'язалися співпрацювати із польським суспільством» [4, арк. 3]. Варто підкреслити, що Луцький з'їзд міг стати плацдармом для можливої польсько-української співпраці в регіоні. Однак ситуація кардинально не змінилася, хоча момент для цього був доволі вдалим. Із цього приводу представники товариства «Кресова сторожа» відзначали: «Коли б подібна політика, що ґрунтувалася на

програмі Луцького з'їзду була підтримана урядовими колами, польсько-українські стосунки в Західній Волині виглядали би інакше. На жаль, невдала політика адміністрації, недбалі дії в організації освітнього життя, шовінізм місцевих польських землевласників призвели до напруженості польсько-українських стосунків» [4, арк. 4].

Впродовж 1919–1921 рр. на теренах Західної Волині функціонувала тимчасова польська адміністрація, котра в своїй основі складалася переважно із представників місцевого землевласницького елемента. Означені управлінські кадри гальмували процес співпраці із українцями, намагаючись закріпити за собою привілеї як у господарському, так і в політичному житті. Поряд із адміністрацією в регіоні розпочали свою діяльність товариство «Кресова сторожа» та Народні Ради, котрі намагалися реалізувати на практиці ідею польсько-української співпраці розроблену прихильниками польської лівіці. Попри спільну працю в означених організаціях спроба нормалізації польсько-українських відносин в Західній Волині завершилася поразкою. На рубежі лютого–березня 1921 р. було утворено Волинське воєводство, адміністративний апарат котрого складався переважно із поляків. Українці були виключені із можливого управління територією, де вони складали відчутну більшість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Archiwum Główny Akt Nowych w Warszawie (dalej – AGAN), Towarzystwo Straży Kresowej (dalej TSK), sygn. 182. Instrukcja dla p. Henryka Orłowskiego kierownika Okręgu Wołyńskiego od 5 września 1919 r.
2. AGAN, TSK, sygn. 330. Raport Instruktora Straży Kresowej na powiat Kowelski za czas 5 grudnia 1919 r. – 15 stycznia 1920 r., s. 33.
3. AGAN, TSK, sygn. 324. Raport kierownika Okręgu Wołyńskiego TSK za listopad 1920 r., s. 29.
4. AGAN, TSK, sygn. 325. Raport kierownika Okręgu Wołyńskiego TSK za czas 1 marca – 1 czerwca 1921 r., s. 3.
5. Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich (dalej DzU ZCZW), nr.5 z 28 czerwca 1919 r.
6. DzU ZCZW. – 1919. – № 17. – Poz. 153. – s. 161.
7. Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego. – 1920. – № 1. – Poz. 1–2. – s. 1–6.
8. Dziennik Urzędowy Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych. – 1920. – № 1. – Poz. 1. – s. 1.

9. Gierowska-Kallaur J. Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920) / Joanna Gierowska-Kallaur. – Warszawa, 2003. – 447 s.
10. Gierowska-Kallaur J. Straż kresowa a Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. Współdziałanie czy rywilizacja? / Joanna Gierowska-Kallaur. – Warszawa, 1999. – 131 s.
11. Śleszyński Wojciech. Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej. Wydawnictwo RYTM, Warszawa, 2007. – 408 s.
12. Wyszczelski Lech. Wojna o polskie Kresy 1918–1921. Bellona Spółka Akcyjna, Warszawa, 2013. – 494 s.
13. Ziemia Wołyńska, 25 grudnia 1919 r. № 12, s. 2.
14. Zielińska N. Towarzystwo Straży Kresowej / Nina Zielińska. – Lublin : «Verba», 2006. – 243 s.

Hładyshuk S. An attempt to normalize Polish-Ukrainian relations in Western Volyn during 1919-1921 in the context of temporary administration establishment

The article dedicated the problem of Polish-Ukrainian relations in the Western Volyn in 1919–1921 in the context of the establishment of interim administration. Against the background of strengthening Polish managerial state apparatus in the region started activities social and political organization of the Second Polish Republic. Part of the new established companies trying to cooperate with representatives of all national minorities, especially of Ukrainians, on the traditional principles of «equal peoples with equal peoples, free peoples with free peoples». The practical realization of this goal exercised the society of the name «Kresowa storozha». However the negligent administration policy concerning not Polish population leveled success of this organization.

Key words: Polish-Ukrainian relations, Western Volhynia, administration, society «Kresowa storozha».

Hładyszuk S. Próba normalizacji polsko-ukraińskich stosunków w zachodnim Wołyniu w 1919-1921 rr. w kontekście tworzenia tymczasowej administracji

Artykuł dotyczy problematyki normalizacji stosunków polsko-ukraińskich w zachodnim Wołyniu w latach 1919–1921 w kontekście ustanowienia tymczasowej administracji. Na tle wzmocnienia polskiej kadry urzędniczej w regionie zaczęły swoją działalność społeczno-polityczne organizacje II Rzeczypospolitej. Część nowoutworzonych stowarzyszeń pragnęła współpracować z przedstawicielami wszystkich mniejszości narodowych, najpierw z Ukraińcami, na tradycyjnych zasadach «równi z równymi, wolni z wolnymi». Na praktyce ten program był realizowany przez Towarzystwo Straży Kresowej. Jednak polityka administracji stosownie niepolskiego społeczeństwa zlikwidowała początkowy sukces wyznaczonej organizacji.

Słowa kluczowe: stosunki polsko-ukraińskie, zachodni Wołyń, administracja, Towarzystwo Straży Kresowej.